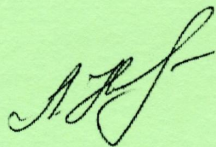

65.9(4УКР)305.143.22
P57

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ НАФТИ І ГАЗУ**

РІЩУК ЛІЛІЯ ІВАНІВНА

65.9(4УКР)305.143.22

—УДК 005.52:005.334:665.6

P57

**УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА
НАФТОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(нафтова і газова промисловість)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник кандидат економічних наук, доцент
Устенко Андрій Олександрович,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу,
завідувач кафедри управління виробництвом

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Лук'янова Валентина В'ячеславівна,
Хмельницький національний університет,
професор кафедри економіки підприємства і
підприємництва

кандидат економічних наук, доцент
Подольчак Назар Юрійович,
Національний університет "Львівська політехніка",
доцент, доцент кафедри менеджменту і

Захист в спеціалізованому технічному університеті нафти і газу вул. Карпатська

засіданні національному університету нафти і газу Івано-Франківськ,

З дисертації на тему: "..."
Франківського національного технічного університету нафти і газу
76019, м. Івано-Франківськ

ці Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
адресою:

Автореферат роздруковано за згодою науково-методичної комісії

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Т. Я. Кошчулич

ГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Перебіг більшості процесів сучасної ринкової економіки відбувається в умовах невизначеності та ризику. Особливо важливого значення ризик набуває в діяльності суб'єктів господарювання. Значною мірою ризикованість зумовлена зміною зовнішнього оточення, конкурентною боротьбою суб'єктів ринку, відсутністю достовірної інформації, що робить діяльність підприємств важко детермінованим і складно прогнозованим процесом. Урахування в господарській діяльності фактора ризику дозволяє одержати певний ефект при мінімізації можливих втрат. Управління ризиками є важелем, за допомогою якого підприємства мають можливість впливати на результати власної господарської діяльності.

Проблеми ризик-менеджменту гостро стоять на підприємствах нафтогазового комплексу, де ступінь ризиків і ймовірність їх виникнення високі, а рівень управління ними низький. Зокрема, діяльність нафтопереробних підприємств характеризується низкою проблем, серед яких залежність від постачальників, робота на давальницькій сировині, застарілість технологій, зношеність основних фондів, низька завантаженість виробничих потужностей, невисока глибина переробки нафти, низька якість нафтопродуктів, що є джерелами ризиків. Тому успішне управління нафтопереробними підприємствами потребує розробки та впровадження концепції інтегрального ризик-менеджменту.

В останні роки спостерігається підвищення інтересу до проблематики ризику серед науковців і менеджерів різних рівнів управління, проте сучасні дослідження спрямовані, як правило, на вивчення управління окремими видами ризиків. Вагомий вклад у розробку питань, пов'язаних з управлінням ризиками підприємств, внесли українські та зарубіжні вчені, зокрема, А.Т.Альгін, І.Т.Балабанов, Д.Борман, В.В.Вітлінський, Г.І.Великоіваненко, Н.М.Внукова, В.Н.Вяткін, П.Г.Грабовий, В.М.Гранатуров, Л.І.Донець, В.А.Кравченко, М.Г.Лапуста, Л.Л.Лук'янова, Ф.Найт, Н.Ю.Подольчак, А.О.Старостіна, Л.Н.Тепман, О.Л.Устенко, М.В.Хохлов, Г.Цельмер, Г.В.Чернова, В.В.Черкасов, О.І.Ястремський та інші.

Попри наявність у фаховій літературі наукових праць з ризик-менеджменту, окремі аспекти залишаються малодослідженими, а саме: діагностика й аналіз сукупності ризиків господарської діяльності підприємств галузі, особливості управління ризиками в різних галузях економіки, формування системи ризик-менеджменту, пристосованої до сучасного рівня розвитку ринкової економіки, практичні аспекти управління ризиками на рівні підприємств. Нині дискусійними залишаються питання щодо сутності ризику, методів його аналізу та методичних положень стосовно процесу управління ризиками.

Необхідність розв'язання окреслених проблем з урахуванням специфіки функціонування нафтопереробних підприємств зумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з планом науково-дослідних робіт Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу “Дослідження та оцінка потенціалу пріоритетних напрямків економічного розвитку області” (рішення Наукової ради Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, протокол № 3 від 4.11.2003 р.), “Проблеми вдосконалення управління виробничо-комерційної діяльності підприємств нафтогазового комплексу України” (рішення Наукової ради Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, протокол № 5/31 від 26.09.2005 р.). Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні потреби ефективного управління ризиками на підприємствах нафтогазового комплексу, удосконаленні процесу ризик-менеджменту та врахуванні фактора ризику при прийнятті управлінських рішень.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретичних положень управління ризиками господарської діяльності та розробка рекомендацій щодо формування ефективної системи ризик-менеджменту на нафтопереробних підприємствах.

Відповідно до мети в дисертації було поставлено й послідовно розв'язано такі основні завдання:

- уточнити тлумачення категорії “ризик господарської діяльності”, дослідити джерела й причини його виникнення, узагальнити підходи до класифікації для подальшого виявлення та ідентифікації ризиків;
- проаналізувати теоретико-методичні засади оцінки ризиків з метою розробки тривірневої системи оцінювання внутрішніх ризиків господарської діяльності підприємств;
- систематизувати теоретичні положення щодо управління ризиками, обґрунтувати принципи управління ризиками та необхідність урахування фактора ризику при прийнятті управлінських рішень у діяльності нафтопереробних підприємств для вдосконалення концептуальних засад ризик-менеджменту;
- визначити проблеми функціонування нафтопереробних підприємств в умовах невизначеності, діагностувати ризики їх господарської діяльності й оцінити рівень агрегованого внутрішнього ризику для подальшого управління;
- обґрунтувати доцільність побудови системи управління ризиками на нафтопереробних підприємствах, що приведе до підвищення ефективності їх господарської діяльності;
- побудувати організаційно-економічну модель управління ризиками, яка передбачає взаємозв'язок між цільовою, забезпечувальною, нормативно-правовою

і функціональною підсистемами й сприяє ефективному процесу ризик-менеджменту на нафтопереробних підприємствах;

- сформувати програму управління ризиками господарської діяльності з урахуванням світових стандартів у сфері ризик-менеджменту, що дозволить зменшити негативні наслідки впливу окремих ризиків.

Об'єктом дослідження є процеси управління ризиками на підприємствах у сучасних умовах господарювання.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні засади управління ризиками господарської діяльності на нафтопереробних підприємствах.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною базою дослідження слугували фундаментальні положення економічної теорії, економіки підприємства, менеджменту, фінансового менеджменту, статистичного й економічного аналізу.

Для досягнення поставленої мети в роботі використовувалися такі методи дослідження: прийоми теоретичного узагальнення, методи порівняння, аналізу та синтезу, діалектичного, абстрактно-логічного й системного аналізу – для розкриття змісту й уточнення досліджуваних категорій, причин виникнення ризиків і факторів впливу, обґрунтування принципів управління ризиками; стратегічного аналізу – для розробки стратегічних альтернатив розвитку нафтопереробних підприємств і визначення важливості та змінюваності факторів впливу; метод Ішікави – для якісної оцінки ризику; графічний – для визначення взаємозв'язків показників і наочної ілюстрації досліджуваних залежностей; експертних оцінок та техніко-економічного аналізу – для виявлення й оцінки ризиків і встановлення ступеня впливу факторів на їх рівень; кореляційно-регресійний та економіко-статистичний аналіз – для оцінки впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на діяльність підприємства; метод найменших квадратів – для прогнозування зміни факторів внутрішнього та зовнішнього середовища; для оцінки вагомості впливу підсистем на агрегований внутрішній ризик – метод попарних порівнянь.

Інформаційною основою дослідження послужили законодавчі та нормативні акти України, постанови Кабінету Міністрів України, офіційні статистичні дані, звітно-статистичні дані нафтопереробних підприємств, періодичні видання.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукову новизну дисертаційного дослідження визначають такі теоретико-методичні та прикладні результати:

вперше:

- побудовано організаційно-економічну модель управління ризиками господарської діяльності, яка відображає взаємозв'язок між цілями організації, факторами впливу, ресурсним і правовим забезпеченням та процесом ризик-менеджменту, що дасть можливість системно вирішувати проблеми управління

ризиками на нафтопереробних підприємствах в умовах мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища;

удосконалено:

- методичний підхід щодо оцінювання ризиків, який, на відміну від існуючих, передбачає тривірневу систему оцінки ризиків господарської діяльності й описує ризики елементів організації, її основних підсистем і загальний (агрегований) ризик підприємства як системи, що характеризує стан підприємства за розробленою шкалою оцінки;

- процес управління ризиками на нафтопереробних підприємствах, який, на противагу існуючим, передбачає виокремлення двох важливих складових: збір, обробку й забезпечення інформацією та контроль і моніторинг процесу управління, що супроводжують усі етапи процесу управління ризиками й базуються на принципах, які підвищують його обґрунтованість і є прийнятними для формування системи управління;

- підхід до формування системи управління ризиками господарської діяльності для нафтопереробних підприємств, який передбачає взаємозв'язок між керуючою підсистемою та процесом ризик-менеджменту, а також дає можливість розмежувати функції керуючої підсистеми й узгодити управлінські заходи на різних етапах, що дозволить забезпечити ефективність прийняття рішень з урахуванням фактора ризику;

набули подальшого розвитку:

- визначення сутності поняття “ризик господарської діяльності”, яке, на відміну від існуючих, розглядається в короткому, розгорнутому та повному розумінні, де розгорнуте визначення включає в себе коротке, а повне визначення сформульоване на основі розгорнутого та розглядається як економічна категорія, яка базується на мінливості й випадковості економічних процесів, характеризується постійною присутністю та динамізмом і означає ймовірність настання однієї з декількох альтернативних подій із невідомим результатом у діяльності підприємства за умов невизначеності, конфліктності та зміни зовнішнього й внутрішнього середовищ;

- підхід до класифікації ризиків діяльності підприємств, який, на противагу існуючим, базується на систематизації ризиків залежно від етапів життєвого циклу підприємства, що є важливим кроком до формування алгоритму та процесу управління;

- програма управління ризиками для нафтопереробного підприємства, яка передбачає побудову сигнальної карти ризиків господарської діяльності та вибір методів їх оптимізації, що дозволить зменшити негативні наслідки впливу конкретних подій і приведе до підвищення ефективної діяльності суб'єкта господарювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані методичні підходи та практичні розробки можуть бути використані для вирішення проблем управління ризиками господарської діяльності як на нафтопереробних підприємствах, так і на інших підприємствах нафтогазового комплексу, що дозволить оптимізувати їх діяльність за умов невизначеності. Упровадження в господарську діяльність процесу управління ризиками, урахування фактора ризику при прийнятті управлінських рішень дозволить підприємствам об'єктивно передбачати та враховувати ризики, зменшувати наслідки їх прояву, коригувати стратегію розвитку й підвищити результативність їх функціонування.

Програма управління ризиками визнана доцільною для впровадження на ВАТ “Нафтохімік Прикарпаття” та такою, що має практичну цінність (довідка № 04/21-335 від 03.06.2009 р.). Окремі положення дисертаційної роботи використано в діяльності НГВУ “Надвірна нафтогаз” (довідка № 02-30/428 від 13.05.2009 р.) та Прикарпатського УБР (довідка № 05/5-332 від 18.05.2009 р.).

Основні положення дисертації використовуються в навчальному процесі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу при викладанні дисциплін “Управління підприємницьким ризиком”, “Методи прийняття управлінських рішень”, а також як матеріал для дипломного проектування студентів спеціальності 08.05.07 “Менеджмент організацій” (довідка № 46-40 від 14.07.2009 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, результати якої отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, що є результатом особистих досліджень здобувача, зокрема, у роботі [6] внесок здобувача полягає в ранжуванні актуальних видів ризиків, визначенні комплексної оцінки ступеня впливу груп ризиків; у роботі [11] – в обґрунтуванні доцільності інтегрального ризик-менеджменту на нафтопереробних підприємствах.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження й основні положення дисертаційної роботи були апробовані на науково-практичних конференціях: III Всеукраїнській науково-практичній конференції вчених, викладачів і практичних працівників “Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій” (Вінниця, 16–17 лютого 2006 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Державна політика та стратегія реформування економіки України в XXI сторіччі” (Полтава, 27 березня 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інноваційного розвитку в Україні” (Київ, 23–24 жовтня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток наукових досліджень - 2008” (Полтава, 24–26 листопада 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів,

аспірантів і молодих учених “Науково-технічний розвиток: економіка, технології, управління” (Київ, 15–18 квітня 2009 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції “Теорія і практика стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем” (Яремче, 26–27 листопада 2009 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 2,89 друк. арк., з них особисто автору належить 2,76 друк. арк. У фахових виданнях опубліковано 6 наукових статей, у тому числі 5 одноосібно.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, 13 додатків та списку використаних джерел із 189 найменувань. Зміст роботи викладено на 167 сторінках основного тексту. Матеріали дисертації проілюстровано 27 рисунками та 32 таблицями.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі “Теоретико-методичні основи управління ризиками на підприємствах” охарактеризовано економічну сутність існуючих підходів до визначення ризику та причин його виникнення; запропоновано авторське визначення ризику господарської діяльності за методологією короткого, розгорнутого та повного; обґрунтовано підходи щодо класифікації ризиків; охарактеризовано тривірневу систему оцінки ризиків господарської діяльності та вдосконалено процес управління ризиками на підприємствах.

Узагальнення підходів науковців дозволило зробити висновок про неоднозначність тлумачення поняття “ризик” українськими та зарубіжними вченими, що свідчить про його багатогранність та ускладнює розв’язання проблеми ефективного управління ризиками.

Ураховуючи сучасні наукові підходи, було запропоновано розглядати ризик господарської діяльності в короткому, розгорнутому та повному визначенні. Коротке визначення ризику господарської діяльності – це ймовірність настання події з невідомим результатом у діяльності підприємства. Розгорнуте визначення відображає сутність явища чи процесу з урахуванням основних ознак та властивостей. Тому ризик господарської діяльності в розгорнутому визначенні – це економічна категорія, яка базується на мінливості й випадковості економічних процесів і означає ймовірність настання однієї з декількох альтернативних подій з невідомим результатом у діяльності підприємства. Повне визначення включає в себе розгорнуте та вимагає дотримання вимог принципів і законів діалектичного методу дослідження. Отже, ризик господарської діяльності в повному визначенні – це економічна категорія, яка базується на мінливості й випадковості економічних процесів (а отже, має об’єктивно-суб’єктивну природу), характеризується постійною присутністю і динамізмом й означає ймовірність настання однієї з декількох альтернативних подій із невідомим результатом у

діяльності підприємства за умов невизначеності, конфліктності й швидкої зміни зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Проблема групування ризиків завжди залишається актуальною, оскільки зміна факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ призводить до появи нових видів ризику. Вивчення наявних літературних джерел дозволило вдосконалити традиційний підхід до класифікації ризиків, що передбачає поділ ризиків на основі дев'яти критеріїв: за джерелом виникнення, за об'єктивною сутністю, за фінансовим результатом, за можливістю прогнозування, за рівнем втрат, за характером діяльності, за можливістю впливу, за суб'єктами ризику, за об'єктами ризику. Нетрадиційний підхід до класифікації передбачає групування ризиків за етапами життєвого циклу суб'єкта господарювання та виокремлення тих видів, що є актуальними для визначеного етапу й загальних видів ризиків, які супроводжують діяльність підприємства від становлення аж до занепаду. Запропонована класифікація, на відміну від існуючих, дозволяє визначити місце конкретного ризику відносно етапу розвитку підприємства та створює передумови для ефективного управління ними.

Виходячи із завдань дослідження, у роботі наведено порівняльну характеристику методів кількісного оцінювання ризику, проаналізовано переваги й недоліки та обґрунтовано доцільність їх поєднання, тобто використання комбінованого методу. У процесі дослідження дисертант дійшов висновку, що наявні методи оцінювання застосовуються для одного виду ризику, а це не відповідає системному підходу та зумовило розробку трирівневої системи оцінки, яка описує та характеризує внутрішні ризики елементів організації, її основних підсистем і загальний (агрегований) ризик підприємства як системи (рис. 1). Для оцінки й аналізу ризиків елементів слід використовувати аналіз доцільності витрат, статистичний і аналітичний методи або ж їх поєднання. Оцінку рівня ризику підсистем необхідно розраховувати на основі розробленої системи індикаторів ризиків та їх рекомендованого значення за формулою:

$$P_n = 1 - \frac{\sum_i^n Z_i \times \left(\frac{\Phi_i}{H_i}\right)^k}{\sum_i^n Z_i}, \quad (1)$$

де P_n – ризик підсистеми підприємства; Z_i – коефіцієнт вагомості i -го індикатора ризику, що визначається експертним шляхом або ж методом попарних порівнянь; Φ_i – фактичне значення i -го показника; H_i – рекомендоване значення i -го показника; n – кількість індикаторів (показників), що включені для оцінки певної підсистеми організації; k – коефіцієнт, який дорівнює 1, якщо зростання значення показника позитивно впливає на діяльність підприємства, і -1, якщо його зростання негативно впливає на підприємство.

Агрегований внутрішній ризик організації є середньозваженим значенням рівнів ризику виробничо-технічної, фінансової, комерційної, кадрово-

інтелектуальної, інформаційної та інноваційно-інвестиційної підсистем і визначається за формулою:

$$AP = \frac{\sum_{j=1}^m K_j \times P_{ij}}{\sum_{j=1}^m K_j}, \quad (2)$$

де AP – агрегований внутрішній ризик організації; K_j – коефіцієнт вагомості j -ї підсистеми організації; P_{ij} – ризик j -ї підсистеми організації; m – кількість підсистем організації.

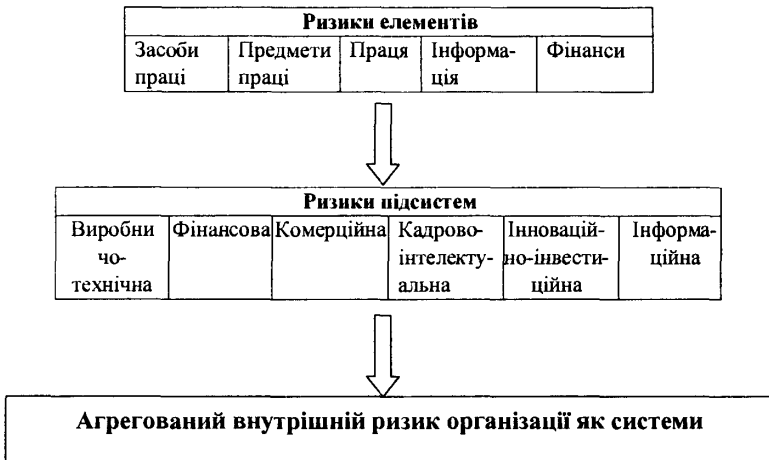

Рис. 1. Трирівнева система оцінювання ризиків

Оцінювати агрегований ризик підприємств необхідно за розробленою шкалою, яка передбачає визначення ступеня ризику та загальну характеристику стану підприємства залежно від розрахованого показника. Розроблена система оцінювання має практичну цінність для нафтопереробних підприємств і може використовуватися при аналізі їх ступеня агрегованого внутрішнього ризику.

На основі дослідження й узагальнення поглядів учених на процес управління ризиками та власних міркувань у роботі вдосконалено процес ризик-менеджменту, який, на відміну від існуючих, на першому етапі передбачає формулювання мети та виділення окремими етапами збір, обробку, забезпечення інформацією і контроль та моніторинг процесу управління. Визначення мети є відправною точкою, відносно якої виявляють допустимий рівень ризику для певної ситуації та об'єкта. Збір, обробка та забезпечення інформацією повинні здійснюватися постійно відповідно до вимог принципів достовірності й

інформованості. Контроль і моніторинг мають супроводжувати кожен етап процесу управління ризиками й забезпечувати виконання вимог принципів оперативності та своєчасності.

Дисертантом доведено необхідність урахування фактора ризику при прийнятті управлінських рішень у господарській діяльності нафтопереробних підприємств.

У другому розділі “Оцінювання ризиків господарської діяльності на нафтопереробних підприємствах” досліджено особливості функціонування нафтопереробних підприємств у сучасних умовах, сформульовано їх сильні та слабкі сторони, можливості й загрози розвитку, проведено оцінку ризику підсистем, агрегованого внутрішнього ризику, проаналізовано сукупність ризикоформуючих факторів та досліджено їх вплив на результат діяльності підприємства.

Господарська діяльність нафтопереробних підприємств характеризується значним ступенем невизначеності результатів і пов’язана з проблемами, серед яких високий рівень зношення основних фондів на підприємствах, неспроможність випускати моторне паливо високої якості, відсутність коштів на модернізацію та реструктуризацію підприємств, низький рівень завантаженості виробничих потужностей, робота на давальницькій сировині, нестача обігових коштів, низький рівень інноваційної діяльності, відсутність програм стратегічного розвитку підприємств, відсутність управління ризиками тощо. Доведено, що визначені проблеми є основними джерелами виникнення ризику та потребують постійної уваги керівництва. Обґрунтовано, що новий підхід в управлінні нафтопереробними підприємствами доцільно орієнтувати на довгострокові пріоритети розвитку, ефективне використання потенціалу та врахування фактора ризику.

Результати комплексної експертної оцінки ступеня впливу груп ризиків на діяльність нафтопереробних підприємств (табл. 1) показують, що за наведеною шкалою аналізовані підприємства потрапляють у проміжок високого (сильного) рівня ризикованості, що свідчить про загрозу їх ефективної діяльності в разі настання несприятливих подій, ступінь впливу яких є сильним.

Розрахунок показників ризику підсистем свідчить, що у 2008 році на ВАТ “Нафтохімік Прикарпаття” найбільшим ризиком характеризується фінансова та кадрово-інтелектуальна підсистема, на ВАТ “НПК–Галичина” – фінансова й інноваційно-інвестиційна підсистема, на ВАТ “Лукойл–Одеський НПЗ” – фінансова підсистема.

Таблиця 1

Комплексна експертна оцінка ступеня впливу груп ризиків

Назва підприємства	Комплексна оцінка ступеня впливу ризиків				
	0–14	15–28	29–42	43–56	57–70
ВАТ “Нафтохімік Прикарпаття”	46,08 ←				
ВАТ “НПК–Галичина”	→ 42,28 ←				
ВАТ “Лукойл–Одеський НПЗ”	→ 43,75 ←				

Оцінка рівня агрегованого ризику (табл. 2) аналізованих підприємств дозволяє стверджувати, що ВАТ “Нафтохімік Прикарпаття” та ВАТ “НПК-Галичина” знаходяться в зоні середнього ризику, причому ступінь ризику першого підприємства (0,55) є близьким до зони високого ризику. Одеський НПЗ у 2008 році характеризується низьким ступенем внутрішнього ризику за аналізованими показниками.

Таблиця 2

Агрегований внутрішній ризик нафтопереробних підприємств

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ВАТ “Нафтохімік Прикарпаття”	0,304	0,256	0,268	0,271	0,317	0,411	0,55
ВАТ “НПК–Галичина”	0,156	0,251	0,212	0,359	0,405	0,436	0,359
ВАТ “Лукойл–Одеський НПЗ”	0,28	0,246	0,234	0,124	0,601	0,453	0,104

На основі проведеного аналізу факторів ризику за параметрами важливості та змінності встановлено, що найбільший вплив на господарську діяльність нафтопереробних підприємств мають такі: нестабільність законодавства, що спричинена його недосконалістю й призводить до зміни нормативних актів; економічна ситуація (зміна кон’юнктури ринку, рівень імпорту, ставка оподаткування); політична нестабільність (політична ситуація в країні, непередбачуваності дій державної влади, ставки мита); постачальники (умови, терміни поставок, ціни на сировину, матеріали, обладнання, їх якість); людський фактор (відсутність знань і досвіду роботи в керівництва та некомпетентність персоналу, хибне цілепокладання); ресурсне забезпечення (незабезпеченість сировиною, матеріалами, їх недостатня пропозиція на ринку або ж невисока якість, нестача фінансових ресурсів); використання застарілої техніки й технологій, що призводить до частих поломок, простоювання обладнання та характеризується низькою продуктивністю, значними витратами на ремонт і

низькою якістю виробництва. Особливої уваги заслуговують такі фактори, як ресурсне забезпечення та використання застарілої техніки й технологій, оскільки вони мають важливе або ж вирішальне значення для нафтопереробних підприємств і їх роль зростає.

Результати кореляційно-регресійного аналізу підтвердили оцінки експертів щодо визначення основних факторів впливу на результуючий показник діяльності підприємства. Найсуттєвіший вплив на чистий прибуток підприємства ВАТ “Нафтохімік Прикарпаття” мають такі фактори: забезпеченість підприємства сировиною, що проявляється через вплив постачальників, глибина переробки нафти, втрати підприємства під час переробки, наявність власних фінансових ресурсів, рівень зношеності основних фондів підприємства, частка підприємства в загальному обсязі переробки нафти в Україні. У господарській діяльності нафтопереробні підприємства повинні враховувати основні ризикоутворюючі фактори, оскільки вони можуть бути як джерелом додаткових прибутків, так і неочікуваних збитків. Під впливом зміни вибраних внутрішніх і зовнішніх факторів чистий прибуток ВАТ “Нафтохімік Прикарпаття” прогнозовано зросте у майбутньому періоді на 48% при інших незмінних умовах.

У третьому розділі “Формування системи управління ризиками на нафтопереробних підприємствах” обґрунтовано необхідність створення та впровадження системи управління ризиками на нафтопереробних підприємствах, запропоновано організаційно-економічну модель управління ризиками, розроблено програму управління ризиками для нафтопереробного підприємства.

Результати проведених досліджень дають підстави для висновку, що система управління ризиками повинна розглядатися як поєднання керуючої та керованої підсистем, а її формування має базуватися на певних підходах: системному, процесному, ситуаційному, функціональному, а також відповідати принципам: інтеграції, командності, інформативності, прогнозованості, контролювання. Керуюча підсистема побудована за ієрархічним принципом, тобто до процесу управління ризиками залучені представники трьох рівнів управління, які повинні ефективно взаємодіяти та співпрацювати.

Обґрунтовано, що основою запропонованої системи управління ризиками повинен стати процес управління ризиками. Структурна схема, наведена на рис. 2, є основою системи управління ризиками, що сприятиме ефективній діяльності підприємства в умовах ризику й невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Доведено, що в результаті впровадження та ефективного функціонування системи управління ризиками підприємство прогнозовано отримає економію за рахунок зменшення збитків, унаслідок настання ризикових подій; зменшення витрат від простоювання; збільшення (доотримання) прибутку через ефективне використання методів оптимізації ризику; зменшення експлуатаційних витрат підприємства за рахунок збільшення продуктивності праці через покращення

рівня інформованості; зменшення накладних витрат через упровадження системи управління ризиками.

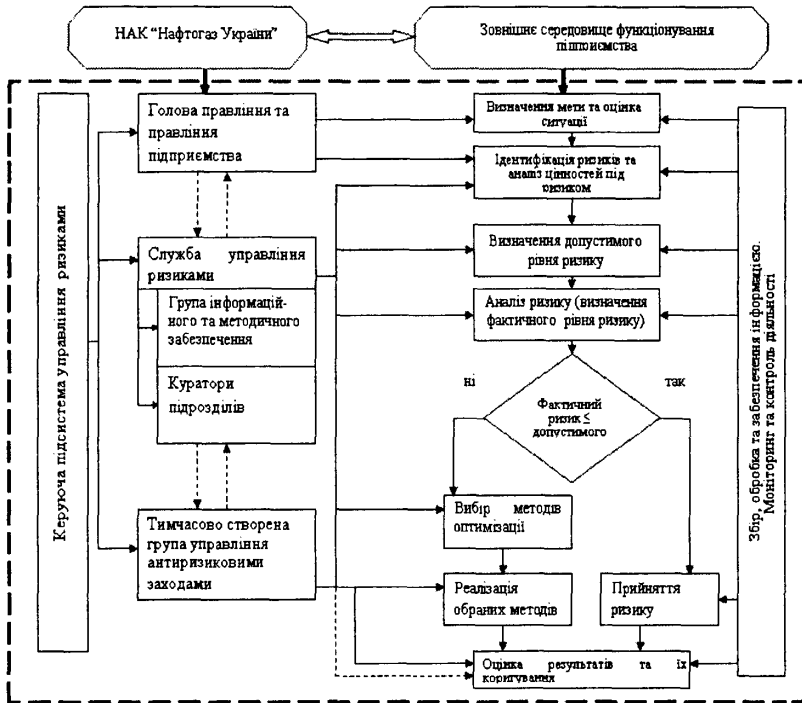

Рис. 2. Структурна схема системи управління ризиками на нафтопереробних підприємствах

Обґрунтовано, що поряд з оцінкою економічної ефективності необхідно враховувати вплив запропонованих заходів на різні сторони функціонування об'єкта управління та визначати інші види ефектів, які доповнюватимуть економічний. Таким чином, було виділено й охарактеризовано такі види ефектів: організаційний, часовий, інформаційний, достовірності та своєчасності, інтеграції й соціальний.

Виходячи із завдань дослідження, дисертантом запропоновано організаційно-економічну модель управління ризиками (рис. 3), суть якої полягає в тому, що управління необхідно розглядати як сукупність підсистем: "X" – цільової, "Y" – забезпечувальної, "XY" – нормативно-правової та "Z" – функціональної.

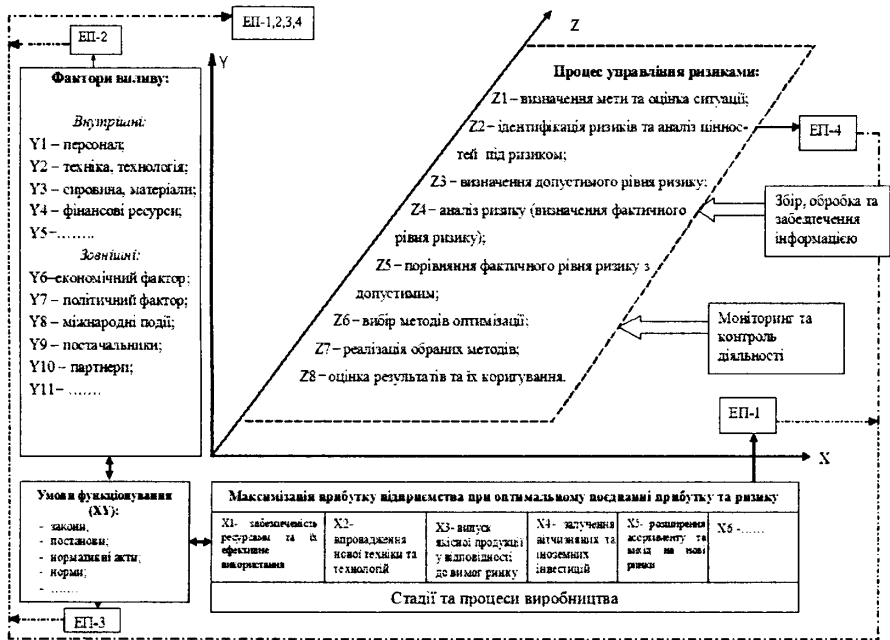

Рис. 3. Організаційно-економічна модель управління ризиками

В розрізі цільової підсистеми наведено перелік цілей, які направлені на мінімізацію ризику та максимізацію прибутку, забезпечувальна підсистема базується на факторах, що впливають на досягнення цілей та реалізацію обраної стратегії. Роль правового забезпечення постійно зростає в діяльності нафтопереробних підприємств, тому в представленій моделі його виділено окремо нормативно-правовою підсистемою, яка визначає умови діяльності підприємства. Функціональна підсистема передбачає виконання загальних та специфічних функцій та відображає процес управління ризиками на підприємствах. Економічний аспект наведеної моделі полягає в тому, що кожна із вказаних підсистем може бути описана економічними показниками (ЕП-1, ЕП-2, ЕП-3, ЕП-4), сукупність яких дозволить виявляти ризики господарської діяльності.

На основі проведених досліджень автором розроблено один із важливих документів системи ризик-менеджменту – програму управління ризиками для ВАТ “Нафтохімік Прикарпаття”, основними етапами якої є опис бізнесу підприємства, визначення його місії та цілей, формування переліку збитків підприємства, визначення факторів ризику, оцінка ризику, побудова сигнальної карти ризиків, вибір методів впливу на ризик та оцінка ефективності програми.

Сигнальна карта ризиків ілюструє найбільш загрозові ризики підприємства. Вона не є сталою, адже ризики можуть переміщуватися з квадрата у квадрат. Регулярна побудова сигнальної карти дає можливість спостерігати ризики в динаміці й оцінювати ефективність ризик-менеджменту. В якості засобів оптимізації господарських ризиків нафтопереробних підприємств обґрунтовано необхідність використання таких методів впливу: запобігання збиткам (збір інформації про партнерів, укладання договорів із новими постачальниками, відхід від умов роботи на давальницькій сировині); зниження ризику (створення запасів та резервів, оптимізація складу необоротних активів); хеджування (використання ф'ючерсних контрактів); диверсифікація діяльності; зменшення розміру збитків (ефективне планування та прогнозування, використання оптимальної кількості одиниць обладнання) та прийняття ризику. Прогнозована оцінка ефективності розробленої програми свідчить, що за песимістичним сценарієм підприємство економить 2,647 гривні збитків, що припадають на 1 гривню витрат програми управління, за умов оптимістичного сценарію економія складатиме 4,24 гривні на одиницю витрат програми управління.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-практичної задачі, що полягає в розробці концептуальних основ управління ризиками господарської діяльності на нафтопереробних підприємствах в умовах мінливості навколишнього середовища. За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. У сучасних умовах господарювання, що супроводжуються невизначеністю зовнішнього та внутрішнього середовищ, для ефективної діяльності підприємств необхідно вивчати та враховувати фактор ризику при прийнятті управлінських рішень. У дисертації систематизовано погляди українських і зарубіжних учених щодо поняття “ризик” та здійснено їх критичний аналіз, результатом чого є формування власного розуміння сутності “ризик господарської діяльності” за методологією короткого, повного та розгорнутого визначення. Досліджено відомі класифікації ризиків, їх різновиди в підприємницькій діяльності, з’ясовано особливості окремих груп і видів ризиків. Удосконалено класифікації ризиків на підставі запропонованих традиційного та нетрадиційного підходів, які створюють передумови для прогнозування ймовірності їх виникнення, дослідження, вивчення й ефективного застосування методів управління.

2. У дисертації розроблено методичний підхід до оцінки внутрішніх господарських ризиків, в основу якого покладено трирівневу систему оцінювання. Ця система передбачає послідовне оцінювання ризиків елементів організації, ризиків підсистем організації та агрегованого ризику організації як системи. У розрізі аналізу окремих елементів організації сформульовано основні види ризиків, які можуть бути загрозовими для організації, у розрізі окремих

підсистем запропоновано перелік індикаторів ризиків підсистем. Використання запропонованого методичного підходу до оцінки ризиків передбачає зменшення ймовірності появи ризиків вищого рівня, їх прогнозування або ж зменшення ступеня впливу.

3. Особливість економічних процесів, перебіг яких спостерігаємо в ринковій економіці України, зумовлює необхідність використання процесу управління ризиками, що служить основою для побудови ефективної системи ризик-менеджменту. Важливими елементами в процесі управління ризиками є збір, обробка та забезпечення інформацією, а також моніторинг і контроль, які супроводжують усі стадії вказаного процесу, оскільки дозволяють відкорегувати діяльність керуючої підсистеми на проміжних етапах. Обґрунтовано доцільність урахування важливих етапів та елементів процесу управління ризиками при прийнятті управлінських рішень. Розробка процесу управління ризиками на нафтопереробних підприємствах має опиратися на науково обґрунтовану систему принципів, серед яких виділимо наступні: системності, ефективності, науковості, оптимального співвідношення централізації та децентралізації, послідовності, комплексності, достовірності, пріоритетності, кількісної виразності, паралельності, оперативності та своєчасності, інформованості.

4. На основі результатів експертних оцінок ризиків діяльності нафтопереробних підприємств, розраховано комплексну оцінку ступеня впливу груп ризиків на діяльність підприємств, яка свідчить про те, що аналізовані підприємства потрапили в проміжок високого рівня ризикованості. Аналіз показників агрегованого внутрішнього ризику свідчить, що два з трьох досліджуваних підприємств перебувають у зоні середнього ризику (0,4–0,6), що характеризується фінансовою стагнацією та нестійкою платоспроможністю. Визначено основні ризикоформуючі фактори, серед яких особливої уваги заслуговують забезпеченість сировиною, нестача фінансових ресурсів, існуючий стан техніки й технології на підприємстві та їх відповідність сучасним вимогам ринку, оскільки вони мають важливе або ж вирішальне значення для підприємства та їх роль зростає. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу обґрунтовано вибір найбільш впливових факторів на прибуток підприємства, що підтверджує результати експертних досліджень. Зроблено прогноз значень показників, що характеризують основні внутрішні та зовнішні фактори, й оцінено їх вплив на прибуток підприємства.

5. Практичне застосування науково-методичного підходу до формування системи управління господарськими ризиками на нафтопереробних підприємствах дає можливість створити надійну, злагоджену систему управління, яка відповідає визначеним цілям і завданням, розмежувати функції керуючої підсистеми управління ризиками, конкретизувати процес управління із зазначенням виконавців та інструментарію, узгодити управлінські заходи на різних етапах процесу управління, що дозволить у сукупності забезпечити високу

ефективність прийняття управлінських рішень для реалізації стратегічних цілей та місії підприємства.

6. Запропоновано організаційно-економічну модель управління ризиками, яка складається з таких підсистем: цільової (X), забезпечувальної (Y), нормативно-правової (XY) та функціональної (Z). Розроблена модель передбачає взаємозв'язок і відповідність між цілями організації, процесами виробництва, ресурсним і нормативно-правовим забезпеченням, факторами впливу, функціями управління, сприяє ефективному процесові ризик-менеджменту на нафтопереробних підприємствах.

7. Розроблена програма управління ризиками на підприємстві є вагомим документом, що описує виявлені ризики й методи впливу на них. На основі важливих факторів було виявлено основні ризики та здійснено оцінку ймовірності їх появи, ступеня наслідків, якості управління ними, а також ураховано значущість групи факторів. Для відображення на сигнальній карті було обрано ризики з найбільшою підсумковою оцінкою, серед яких ризик зменшення доходу через недотримання партнерами умов договору, ризик зростання цін на сировину, ризик недопостачання сировини, ризик зменшення обсягу реалізації продукції, ризик незавантаженості обладнання, ризик простоювання потужностей, ризик припинення реструктуризації виробничих потужностей, ризик зменшення надходження інвестицій, ризик зниження фінансової стійкості, і запропоновано й обґрунтовано методи управління ними. Розраховано ефективність запропонованої програми за умов оптимістичного та песимістичного сценаріїв.

З огляду на зазначене, у дисертації робиться узагальнюючий висновок, що управління ризиками на нафтопереробних підприємствах сприятиме їх успішній діяльності та посилить конкурентні позиції в умовах невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовищ. Результати дослідження можуть також використовуватися для вдосконалення теоретико-прикладного забезпечення навчального процесу у вищих навчальних закладах України за програмами підготовки бакалаврів і магістрів за економічними та управлінськими спеціальностями й напрямками.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації в наукових фахових виданнях

1. Рішук Л. І. Сутність і уточнення поняття ризику / Л. І. Рішук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Інноваційно-інвестиційне забезпечення стратегії розвитку регіону: зб. наук. праць. – Львів, 2006. – Вип. 5 (61). – С. 107–116.
2. Рішук Л. І. Класифікація ризиків – передумова успішного управління при впровадженні інновацій / Л. І. Рішук // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Проблеми економіки та управління. – Львів, 2007. – № 579. – С. 541–546.

3. Рішук Л. І. Формування стратегій розвитку нафтогазового комплексу Івано-Франківської області / Л. І. Рішук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький, 2008. – Т. 3, № 5. – С. 104–107.
4. Рішук Л. І. Вдосконалення процесу управління ризиками та врахування фактора ризику при прийнятті управлінських рішень / Л. І. Рішук // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – Вип. 22. Ч. 1. – С. 187–192.
5. Рішук Л. Формування системи управління ризиками на підприємствах нафтогазового комплексу / Лілія Рішук // Економіка: проблеми теорії та практики : Зб. наук. праць. – Вип. 250 : у 9 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Т. VII. – С. 1792–1796.
6. Рішук Л. І. Діагностика ризиків господарської діяльності на підприємствах нафтогазового комплексу / А. О. Устенко, Л. І. Рішук // Науковий збірник праці Національного університету харчових технологій. – К. : НУХТ, 2009. – № 39. – С. 110–112.

Публікації в інших наукових виданнях

7. Рішук Л. І. Невизначеність та ризик – основні проблеми розвитку підприємств в ринковій економіці / Л. І. Рішук // Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., 16–17 лютого 2006 р. : тези доп. – Вінниця, 2006. – Т. 2. – С. 208–212.
8. Рішук Л. І. Підходи до класифікації ризиків, які виникають при інноваціях / Л. І. Рішук // Державна політика та стратегія реформування економіки України в XXI сторіччі : Всеукр. наук.-практ. конф., 27 бер. 2007 р. : тези доп. – Полтава, 2007. – С. 220–222.
9. Рішук Л. І. Принципи управління ризиками при впровадженні інновацій / Л. І. Рішук // Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інновативно-інноваційного розвитку в Україні : міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 жовт. 2008 р. : тези доп. – К., 2008. – Ч. 2. – С. 144–146.
10. Рішук Л. І. Використання методу Ішікави для проведення якісної оцінки ризиків / Л. І. Рішук // Розвиток наукових досліджень 2008 : міжнар. наук.-практ. конф., 24–26 лист. 2008 р. : тези доп. – Полтава, 2008. – Т. 14. – С. 120–122.
11. Рішук Л. І. Організація ризик-менеджменту на підприємстві / Л. І. Рішук, О. С. Сочка // Науково-технічний розвиток : економіка, технології, управління : міжнар. наук.-практ. конф., 15–18 квітня 2009 р. : тези доп. – К. : НТУУ “КПІ”, 2009. – С. 59–60.
12. Рішук Л. І. Методи оптимізації ризиків як інструмент стратегічного управління промислових підприємств / Л. І. Рішук // Теорія і практика стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем : II Всеукр. наук.-практ. конф., 26–27 листопада 2009 р. : тези доп. – Яремче, 2009. – С. 106–108.

АНОТАЦІЯ

Рішук Л. І. Управління ризиками господарської діяльності на нафтопереробних підприємствах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (нафтова і газова промисловість). – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, 2010.

Дисертація присвячена розвитку теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій щодо управління ризиками на нафтопереробних підприємствах. На основі вивчення теоретичних поглядів і підходів у роботі обґрунтовано сутність та значення ризиків на підприємстві; здійснено їх класифікацію; проаналізовано методичні підходи до оцінки ризиків; запропоновано трирівневу систему оцінки ризиків; удосконалено процес управління ризиками та обґрунтовано необхідність урахування фактора ризику при прийнятті управлінських рішень.

Проаналізовано проблеми розвитку нафтопереробних підприємств, досліджено ймовірність виникнення та ступінь впливу ризиків господарської діяльності, розраховано показники ризиків підсистем та агрегованого внутрішнього ризику, виявлено й обґрунтовано фактори, що впливають на діяльність аналізованих підприємств.

Запропоновано науково-методичний підхід до формування системи ризик-менеджменту, побудовано організаційно-економічну модель управління ризиками підприємств, розроблено програму управління ризиками для нафтопереробного підприємства.

Ключові слова: ризик, оцінка ризиків, управління ризиками, система управління ризиками, програма управління ризиками.

АННОТАЦИЯ

Ришук Л. И. Управление рисками хозяйственной деятельности на нефтеперерабатывающих предприятиях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (нефтяная и газовая промышленность). – Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, г. Ивано-Франковск, 2010.

Диссертация посвящена развитию теоретико-методических основ и практических рекомендаций относительно управления рисками на нефтеперерабатывающих предприятиях. На основе изучения теоретических взглядов и подходов украинских и иностранных авторов в работе обосновано сущность риска по методологии краткого, развернутого и полного. Предложены традиционный и нетрадиционный подходы к классификации рисков хозяйственной деятельности. Нетрадиционный подход базируется на систематизации рисков относительно стадий жизненного цикла предприятий:

становление, рост, стабилизации и спад. Проанализированы методические подходы к оценке рисков и предложено авторскую трехуровневую систему оценки внутренних рисков, которая предусматривает оценку рисков элементов, подсистем и агрегированного риска организации как системы. В ракурсе анализа отдельных элементов сформулированы основные виды рисков, которые могут нести угрозу для предприятия, в ракурсе анализа отдельных подсистем предложено перечень показателей рисков подсистем. Обосновано необходимость усовершенствования процесса управления рисками на нефтеперерабатывающих предприятиях, что послужило основой для построения эффективной системы управления рисками.

Проанализированы проблемы функционирования нефтеперерабатывающих предприятий в условиях неопределенности, предложено стратегии их развития, использование которых позволит минимизировать риски. Проведена комплексная оценка степени влияния рисков, результаты которой засвидетельствовали, что нефтеперерабатывающие предприятия характеризуются высоким уровнем риска хозяйственной деятельности. На основе предложенного подхода к оценке рисков проанализирована количественная оценка рисков подсистем и внутреннего агрегированного риска нефтеперерабатывающих предприятий. Определено и обосновано факторы, которые влияют на хозяйственную деятельность исследуемых предприятий. Особенного внимания заслуживают такие факторы, как обеспечение сырьем, нехватка финансовых ресурсов, уровень техники и технологий и их соответствие современным требованиям рынка, поскольку они являются важными и их значение растет.

Предложен научно-методический подход к формированию системы управления рисками на нефтеперерабатывающих предприятиях. Структурная схема системы управления рисками должна быть основной составляющей системы управления предприятием, а также служить основой для планирования организационных мероприятий риск-менеджмента и оптимизации затрат на их реализацию, что будет способствовать эффективной деятельности предприятий в условиях неопределенности внешней и внутренней среды. Предложена организационно-экономическая модель управления рисками, основу которой составляет усовершенствованный процесс риск-менеджмента. Использование модели, которая базируется на целевой, обеспечивающей, нормативно-правовой и функциональной подсистемах, будет способствовать эффективному процессу риск-менеджмента. Разработана программа управления рисками для нефтеперерабатывающего предприятия, основой которой является построение сигнальной карты рисков и формирование перечня методов оптимизации риска. В качестве средств оптимизации хозяйственных рисков нефтеперерабатывающих предприятий обосновано необходимость использования таких методов влияния: предотвращение убытков, снижение риска, хеджирования, диверсификация деятельности; уменьшение размера убытков и принятия риска.

Ключевые слова: риск, оценка риска, управление рисками, система управления рисками, программа управления рисками.

ANNOTATION

Rischuk L. I. Risk management on the petroleum refinery. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics in specialty 08.00.04 – economics and business management (oil and gas industry). – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, 2010.

The thesis is devoted to the development of theoretical and methodical principles and practical recommendations for the risk management on the petroleum refinery (enterprises). The paper reveals the nature and the significance of risks on the enterprises. It represents the methodical approaches to risk assessment and the three-level system of risk assessment. The research touches upon the improvement of the risk management process and the necessity of taking into account the risk factor in taking management decisions. The classification of risks is also given in the work.

The thesis analyses the development of petroleum refinery. It highlights the probability of the occurrence and the impact of current risks and the factors that influence the activity of petroleum refinery.

The research shows the scientific approach to the formation of risk management system and points out the organizational-economic model of risk management on the enterprises. The program of risk management for petroleum refinery is shown in the thesis.

Key words: risk, risk assessment, risk management, risk management system, risk management program.